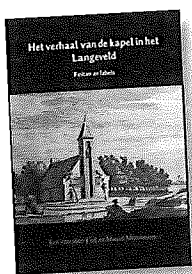

De meer literair geoefende lezer zal echter smullen van het verhaal dat Harline opdist en vooral ook van de wijze waarop hij dit doet. Het is een verhaal zonder mitsen en maren of enerzijds, anderzijds, maar een verhaal dat van begin tot einde meeslept en ontroert. Misschien moet je wel uit de Angelsaksische wetenschapstraditie komen, zoals Harline, om dit niet alleen te kunnen maar ook te durven. Aan de popularisering van de geschiedschrijving dragen boeken als deze zeker bij. En ook dat is een taak van de geschiedschrijver. Misschien dat Nederlandse historici zich - al is het maar een klein beetje - ook eens kunnen opwarmen aan dit boek. (Paul H.A.M. Abels)

Jan van der Elst en Maud Mommers, *Het verhaal van de kapel in het Langeveld. Feiten en fabels*. Noordwijk, in samenwerking met Stichting Geschiedschrijving Noordwijk, 2016, 115 p. €17,50, verkrijgbaar via bestelleraanzee.nl.

De inhoud van dit elegant uitgegeven boekje beweegt zich op kerkhistorisch terrein. In hun inleidend woord koppelen Jan Rijpstra en Gerit Goedhart, respectievelijk burgemeester van Noordwijk en Noordwijkerhout, het onderwerp echter nadrukkelijk los van mogelijke christelijke vooronderstellingen: 'De auteurs worden niet door vroomheid gedreven, zij hebben een postchristelijke afstand tot het onderwerp.' De gevoelsmatige binding ligt in een ander vlak: 'De liefde voor de streek spat er vanaf' (9).

Deze insteek intrigeert: blijkbaar wordt een specifiek christelijke invalshoek als storend ervaren voor een algemeen forum van liefhebbers van de streekgeschiedenis. Dat is merkwaardig, want in het verleden hebben Noordwijkers nooit gearzeld om vanuit een persoonlijke levensbeschouwelijke positie naar het verleden van hun woonomgeving te kijken. Het bestaan van een levendige debatcultuur over het plaatselijk verleden blijkt uit de uitvoerige bibliografie die Van der Elst en Mommers aan hun publicatie hebben toegevoegd. Over de achtergronden van de thans verdwenen kapel

wordt al sinds de zestiende eeuw gespeculeerd. De gedachtewisseling over het onderwerp wordt tegenwoordig zowel in gedrukte vorm gevoerd (cf. de bijdragen aan L. Mooijman (red.), *Het Langeveld. Voor en na de ruilverkaveling*, Noordwijk 2014) als op internet (www.vvvnoordwijkerhout.nl). Rond het onderwerp ontstaat zo een 'virtual community' van geïnteresseerden. Het is aardig om te zien hoe liefhebbers van adellijke geschiedenis (slot Teylingen en kasteel De Boekhorst) eigen accenten leggen ten opzichte van kerkhistorici, en die weer ten opzichte van degenen die zich vooral interesseren in de fysische en sociale geografie. Aan primaire schriftelijke bronnen over de stichting van de kapel en de mogelijke betrokkenheid van abdijs Leeuwenhorst valt sinds de edities in de negentiende en twintigste eeuw weinig toe te voegen, maar resultaten van archeologisch onderzoek verrijken tot op de huidige dag het beeld. Daarbij valt de uitstekend kwaliteit van de cartografering van dit deel van de Hollandse kuststrook op, al vanaf de vroege Republiek. Van der Elst en Mommers maken er een adequaat gebruik van, door hun tekst te laten verwijzen naar duidelijk weergegeven en beschreven kaartbladen. Dat er al zolang over de kapel is gefilosofeerd (vanaf het *Martelaarsboek* van de in 1526 geboren Petrus Opmeer) maakt het hen tevens mogelijk om aandacht te geven aan perceptiegeschiedenis – de duiding van de feiten in de loop van de geschiedenis blijkt minstens zo interessant als de betrekkelijk schaarse 'harde' gegevens. De beschrijvingen in de vroege achttiende eeuw, van enerzijds C. van Alkemade (beschrijving van het huis De Boekhorst en omgeving, in manuscript in het Leids archief) vormen een fraai contrast met die van pastoor Van Heussen (*Oudheden en gestichten van Rhyndland*, 1719). Sindsdien borduren Joseph Alberdingk Thijm (1870), Jan Kloos (1928) en vele anderen daar in eigen context op voort. Deze doorgaande discussie krijgt reliëf door de kunstenaars die in de loop der eeuwen hun indrukken van de kapel en de omgeving hebben nagelaten. De uiteindelijke verdwijning van de kapel in het Langeveld heeft op zijn beurt bijgedragen aan de 'hedendaagse legendevorming' over dit intrigerende stukje streekgeschiedenis.

De studie van Van der Elst en Mommers laat zien dat discussie en uitwisseling van argumen-

ten niet zijn voorbehouden aan studieplatforms in strikt academische zin. Geschiedenis, ook de lokale, nodigt uit tot interpretatie en gesprek. Dat mensen van volstrekt verschillende achtergronden daaraan deelnemen, verleent de streekgeschiedenis kleur en levendigheid. De afwijzing van het inbrengen van 'vroomheid', in een onderwerp dat rechtstreeks aan religie raakt, blijft toch enigszins intrigeren. Van der Elst en Mommers werken duidelijk uit dat hun kader dat van de religiegeschiedenis is, niet van de kerkgeschiedenis. Dit betekent dat de bespreking van het onderwerp al vóór het christendom begint (Romeinse tijd, waarover in de Hollandse kuststreek vooral in verband met het *Municipium Aelium Caninefatium* ofwel Voorburg veel is gepubliceerd), en zich er acuut van bewust is dat de meerderheid van de bewoners van de streek inmiddels al weer in een stadium van ná het christendom beland is. Dit uitgangspunt is helder. De voorkeur voor 'postchristelijke afstand' is dat minder, zou althans nader dienen te worden gemotiveerd. (Gert van Klinken)

Th.A. Fafié, *Opleiden tot luthers predikant. Het Evangelisch-Luthers Seminarium 1816-1876.*'s-Gravenhage, Stichting Lutherse Uitgeverij en Boekhandel, 2016, 768 p., €10 (via slubdenhaag@hetnet.nl)

In de zeventiende eeuw was het gebruikelijk dat in Nederland dienstdoende lutherse predikanten hun opleiding gevolgd hadden in Duitsland. Dat betrof vooral de systematische theologie: in Wittenberg orthodox ('streng'), in Helmstedt gaandeweg opschuivend in verlichte richting. Het voltooid hebben van een academische opleiding vormde aanvankelijk overigens 'bepaald geen absolute eis' (13). Het praktische deel van de opleiding viel hoe dan ook grotendeels buiten het universitaire curriculum. Op dit terrein werden de theologanten geschoold tijdens een vicariaat. Zij verbleven dan een tijd lang intern bij een dienstdoend predikant, om daar ervaring op te doen. Opmerkelijk is dat Fafié nauwelijks problemen opmerkt met het aantrekken van kader van buiten de Republiek. Integendeel zelfs: 'Eenvoudiger dan het stichten van een

eigen opleiding voor aanstaande predikanten was het om aan bevriende Duitse gemeenten geschikte ambtsdragers te vragen en eventuele aanbiedingen af te wachten' (19).

Met deze schets van de voorgeschiedenis maakt Fafié zijn lezers nieuwsgierig naar zijn eigenlijke onderwerp: het in 1816 bij Koninklijk Besluit opgerichte Evangelisch-Luthers Seminarium (ELS), met als standplaats Amsterdam. Hoe paste de tot dan toe op Duitsland (en Scandinavië?) georiënteerde opleiding binnen de nationale eenheidsgedachte, die zo typerend was voor het Koninkrijk der Nederlanden? Onwillekeurig gaan de gedachten dan uit naar het in dezelfde periode georganiseerde Nederlands-Israëlitisch Seminarium (NIS), eveneens in Amsterdam. Ministeriële aansturing beoogde daar versterking van het verlichte element ten koste van het orthodoxe. En met name: versterking van de Nederlandse taal ten koste van het Jiddisch. Het roep als vanzelf de vraag op of onder het bewind van Willem I - wiens portret op pagina 40 prominent is opgenomen - bij de lutherse opleiding dezelfde sturende mechanismes te detecteren vallen als in het NIS. En deed zich dan wellicht ook dezelfde tegenbeweging voor? Bekend is dat orthodoxe joodse gemeenten nog lang hun 'godsdienstonderwijzers' uit Oost-Europa bleven halen, waarbij ze desnoods sluiptwegen bewandelden buiten het NIS om. Kwam iets dergelijks wellicht ook bij rechtzinnige lutheranen voor? Daarnaast wekt uiteraard de ontwikkeling van het pastoraat interesse, al dan niet via het vicariaat. Hoe lang duurde het voordat de competenties op dit terrein werden opgenomen in het curriculum van het ELS?

'Verhollandsing' had al ingezet in de achttiende eeuw. Lutherse studenten gingen behalve in Göttingen, Helmstedt en Rostock in toenemende aantallen college volgen in Utrecht, Leiden en met name Leiden. 'In 1713 was men reeds tolerant genoeg om de testimonia der Gereformeerde hoogleraren bij het Proponents-examen te eerbiedigen.' (29) De Amsterdamse ouderling Diederich Garlich verbond aan zijn legaat voor de studentenbeurzen overigens een orthodoxe conditie: de bursalen dienden de eerste drie jaar van hun bekostigde studie door te brengen aan een rechtzinnige (lees: Duitse) academie. De laatste twee jaar mochten ook